«ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ, ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: ІСТОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА»

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики (м. Чернівці, 31 жовтня -2 листопада 2025 р.)

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики
Чернівецький відділ Українського географічного товариства

«ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ, ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: ІСТОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА»

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики
(м. Чернівці, 31 жовтня -2 листопада 2025 р.)

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2025

УДК 91+528.9+37.016:91](082)

Редакційна колегія: Джаман В.О., Джаман Я.В., Заблотовська Н.В., Заячук М.Д., Костащук В.І. , Костащук І.І., Костенюк Л.В. , Паланичко О.В. , Пасічник М.Д., Ющенко Ю.С.

Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики (м. Чернівці, 31 жовтня 2 листопада 2025 р.) – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 568 с.

ISBN 978-617-8703-32-5

У збірнику представлено матеріали міжнародної науково-практичної конференції **«Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика»** присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики, де розкрито результати досліджень науковців з вивчення актуальних питань сучасної географічної науки задля розвитку та відбудови Української держави.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

УДК: 502+316.3 (477)(08)

ISBN 978-617-8703-32-5

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,2025
© Колектив авторів, 2025

УДК: 94(477.8):912.43«XVIII»

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АВСТРІЙСЬКИХ МАП БУКОВИНИ XVIII ст. В АРХЕОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

Микола ІЛЬКІВ
кандидат історичних наук, асистент кафедри всесвітньої історії;
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
m.ilkiv@chnu.edu.ua

Анотація. *Йозефінські карти Буковини мають важливе значення для історичних, археологічних, містобудівних, топонімічних і ландшафтознавчих студій. Лише на території північної частини Буковини нанесено близько сотні археологічних об'єктів – решток укріплень і курганних насипів. Значна їх частина ідентифікована з відомими археологічними пам'ятками. Вагомим є пам'яткоохоронне та прикладне значення цих мап, на яких нанесено низку невідомих або ж втрачених на сьогодні об'єктів.*

Ключові слова: *Йозефінські карти, археологічні пам'ятки, городище, фортифікації, курган, мікротопоніми.*

M. Ilkiv. Prospects for the use of 18th-century Austrian maps of Bukovina in archaeological studies.

Summary. *Josephine maps of Bukovina are of great importance for historical, archaeological, urban planning, toponymic, and landscape studies. Only in the northern part of Bukovina, about a hundred archaeological sites have been discovered – the remains of fortifications and burial mounds. A significant part of them is identified with known archaeological sites. The conservation and applied significance of these maps, which depict a number of unknown or currently lost objects, is significant.*

Keywords: *Josephine maps, archaeological sites, hillfort, fortifications, barrow, microtoponyms.*

Цінним картографічним джерелом для вивчення минулого західноукраїнських земель і Буковини зокрема є карти першої військової зйомки монархії Габсбургів, нерідко відомі як йозефінські карти чи так звані карти Фрідріха фон Міга. Вони довгий час були секретними, не публікувалися й через це донедавна залишалися важкодоступними для науково-дослідницького опрацювання. Але навіть за таких умов ці мапи Буковини привернули увагу істориків та краєзнавців уже наприкінці XIX ст. (Даніель Веренка, Діонізій Олінеску, Йоган Полек (Polek 1897).

Після опрацювання фондів Воєнного архіву у Відні й інших зібрань, якісних публікацій карт Галичини та Буковини (Iosep, Ursu, Palagheanu 2011; 2013) впродовж останніх десятиліть почали з'являтися тематичні праці. Так, Галина Петришин вказала на перспективи використання карти для пошуку городищ та інших фортифікацій (2006). Для території Буковини та сусіднього Покуття проводилися спроби ідентифікації окремих із зображених археологічних об'єктів – решток укріплень і курганних насипів (Боднарюк, Чучко 2007; Ільків 2012; 2017;

2023; Бевз, Кишлярук 2020). Однак без належної інвентаризації та археологічного вивчення цих об'єктів на місцевості деякі висновки виявилися поспішними. Так, видавці карт вслід за Іоаном Іосепом вважають, що укріплення регіону, позначені геометричними фігурами без супровідних топонімів, утворюють три лінії оборони: одна – праворуч від Дністра, друга – від Пруту, а третя – вздовж дністровського лівобережжя. Оборонні споруди, віком, на їх думку, не старше кінця XVII – початку XVIII ст., пов'язані з австрійсько-турецько-російськими конфліктами (Iosep, Ursu, Palagheanu 2013, p. 193-196).

З метою верифікації цих та інших припущень, подальшої ідентифікації картографічно зафіксованих об'єктів опрацьовано низку карт 70-80-х років XVIII ст.: Генеральна карта Буковини (1774), Зведений нарис Буковини з 71 секції (1775, дві редакції), План дистрикту Буковина з 72 секцій (1778, з окремими листами іншої редакції цієї мапи), Топографічна карта дистрикту Буковина (1790). Частково охоплює окреслений регіон мапа дистрикту Молдавії (1788-1790).

Близько десятка об'єктів зафіксовано на карті 1774 р.: Хотинська фортеця; 3 укріплення західніше м. Хотин; Цецинський замок; городище Рухотин; городище Корнешти; городище Ленківці (Чернівці); укріплення Самушина; укріплення на пагорбі Hartuza; давня майстерня з виготовлення скла.

Найбільш детальною та інформативною є карта масштабу 1:28800 – «Plans des Bukowiner Districts besteing in 72 Sections welche in denen Jahren 1773, 774 und 775, von einem Departement des Kaÿs: Königliche General Staabs geometrisch aufgomenen worden». На її титульному аркуші зображено оборонні, житлові й культові будівлі та споруди. Видавці висловили думку, що це Стамбул (Iosep, Ursu, Palagheanu 2011), однак насправді тут доволі реалістично передано Хотин і Брагу. Шляхом співставлення зображених на карті фортифікацій з відомими на місцевості археологічними об'єктами (насамперед городищами) сформовано їх попередній перелік: Біла (городище доби раннього заліза та слов'янського часу; також позначене на мапі 1776 р.; Микола Бевз та Олександр Кишлярук помилково ідентифікують його з городищем Цецин (2020, с. 30); Біла (південніше населеного пункту, на мису правого берега р. Сторожинець, на сьогоднішній день візуально укріплень зафіксувати не вдалося; позначене також на мапі 1790 р.); Бояни (лінія укріплень західніше села); Брідок (імовірно, укріплення нового часу, яке прикривало переправу через р. Дністер); Верхні Станівці (городище доби раннього заліза та слов'янського часу); Волока (північніше села, кільцевий вал?); Горбова (слов'янське городище-святилище); Гордівці (Траяновий вал); Гордівці (східніше села, лінійне укріплення, що відмежовує великий мис між Дністром і струмком-притокою); Горішні Шерівці (городище ранньозалізного та слов'яно-руського часу); Грозинці (східна частина укріплень слов'янського городища); Карапчів (середньовічне городище Городок; на карті 1790 р. нанесене легким сірим круглим контуром з підписом-мікротопонімом як і наступна пам'ятка); Карапчів-Вали (городище Город); Коритне (інкастельований храм?); Костинці (городище доби раннього заліза та слов'яно-руського часу); Молодія-Окопи (городище княжої доби й нового часу); Недобоївці (лінійне укріплення південніше трьох курганів, на перехресті восьми доріг); Остриця (герцаївська, багатошарове городище в уроч. Окопи); Остриця (новоселицька, три окремі укріплення поряд); Пригородок (західніше населеного пункту, лінійне укріплення, що відмежовує мис на березі Дністра); Пригородок (городище княжої доби); Ревне (городище ранньозалізного

віку та слов'янського часу Царина і південніше Ревне III; також позначені на карті 1790 р.); Ревне (в лісі, на вершині 532 м; на місцевості укріплень під час візуального обстеження не зафіксовано, ймовірно, помилково південніше позначено відоме слов'янське городище в однойменному урочищі); Ржавинці (лінійне укріплення, що перекриває дорогу через поляну Harbutza); Рукшин (8 редутів періоду російсько-турецьких воєн, ймовірно, 1769 р.); Рухотин (в районі Pojana Rochatine pole, оборонна лінія); Рухотин (в районі Pojana Blesÿ?); Рухотин (велике городище скіфського часу); Рухотин (городище скіфського та слов'янського часу Корнешти-Замчище); Самушин (укріплення північної частини населеного пункту); Снячів (слов'янське городище); Ставчани–Недобоївці–Долиняни (укріплена лінія, пов'язана зі Ставчанською битвою 1739 р.); Хотин (замок, фортеця, оборонна лінія міських укріплень, два передові укріплення на зразок люнетів); Хряцка (городище в однойменному урочищі); Чернівці (городище Ленківці княжої доби й нового часу; на карті 1790 р. передане більш детально і з додатковими укріпленнями на зразок бастіонів з північного боку); Чернівці (дві фортифікаційні оборонні лінії в районі Жучки; детально позначені також на карті 1790 р.); Чернівці (в Садгірському лісі, слов'янське городище Червона Глина); Чернівці (руїни замку на г. Цецино; невеликий квартал житлової забудови на захід від вершини на карті 1790 р. М. Бевз та О. Кишлярук невірно ідентифікують із залишками фортифікацій (2020, с. 31); Чернівці (укріплений двір в районі вул. Синагоги?); Чернівці (фортифікації на височині Габсбург, новий час); Червона Діброва (слов'янське городище). Скоріш за все, перелічені укріплення в Боянах, Острици та Жучці пов'язані з буковинським походом Станіслава Яблоновського 1685 р. і битвами біля цих сіл (Ільків 2023). Таким чином, орієнтовно 60 % нанесених на картах об'єктів ідентифіковано з конкретними археологічними пам'ятками. Навіть поверхневе опрацювання даного картографічного матеріалу надійно засвідчує значну різночасовість позначених городищ і фортифікацій. З ідентифікованих об'єктів менше половини мають хронологічний горизонт Нового часу, а значний відсоток укріплень взагалі відносяться до доби раннього заліза. З огляду на часове розпорошення фортифікацій на відрізку в 2,5-3 тис. років також зрозуміло, що вибудовувати з них уявні оборонні лінії вздовж мінливих кордонів Нового часу безпідставно.

Позначення давніх укріплень у деяких випадках супроводжується характерними підписами, наприклад, Horodischtie чи Alte Schanz. На карті 1790 р., на якій позначено лише 6 із зазначених укріплень, згадуються мікротопоніми без фіксації самих фортифікацій: пагорб Palenka (Паланка?) біля м. Вижниця; Grodiska у с. Карапчів; поляни Taborestje і Taboreschtj південніше с. Жадова; Horedestie, Horodescze біля сіл Бабин, Дорошівці та Ревне. Деякі кургани, які не завжди можна розпізнати з-поміж насипів межових знаків, теж мають власні назви: Mokilka, Mohelka, Mohilla Verch, Radova mohella, Paraskova Mohilla. Заслуговують на увагу й окремі мікротопоніми на мапах без характерних позначень та описових найменувань, зокрема Галич (Halisch), де локалізується багатошарове поселення з середньовічним горизонтом (Петраускас, Рейда, Ільків 2023). Частково правобережну частину Дністра охоплюють листи карти Галичини та Волині (1779-1783). Тут, зокрема, вище за течією від с. Рухотин, у районі сучасного населеного пункту Гринячка вказаний топонім Kuczmin, співзвучний з найменуванням літописного Кучелміна на Дністрі. Звісно, це не може бути підставою ставити під сумнів загальноприйняту гіпотезу локалізації цього пункту в районі сіл

Непоротове–Галиця–Ломачинці, але етимологія найменування, як і «Галич», заслуговує на увагу.

Рис1. Фортифікації та кургани на Йозефінських картах Буковини в районі населених пунктів Ревне, Гордівці, Недобоївці, Самушин, Чернівці (Жучка), Горішні Шерівці, Карапчів, Рухотин, Заставна, Чернівці (Ленківці).

Отже, на мапах краю позначено такі археологічні об'єкти, які чітко проглядалися на місцевості, а також могли мати певне значення з воєнної точки зору, наприклад, слугувати потенційним оборонним чи наступальним рубежем, контролювати шляхи сполучення чи бути орієнтирами в просторі. Загалом на даних картах виділено близько сотні об'єктів – переважно укріплень і курганів. З них відносно надійно виокремлено рештки півсотні укріплень, які позначені у вигляді різних фігур та ліній чорного кольору. Відносно значні рештки укріплень нанесені жирною і тонкою лініями (очевидно, вал-рів), тоді як менші лінії оборони позначені однією тонкою лінією. Масштаб і контур укріплень не

витриманий, хоча загальну форму фортифікацій картографи намагалися передати (округлі, прямокутні, багатокутні, багаторядні, лінійні тощо).

На мапах у північній частині Буковини спостерігаємо значну концентрацію укріплень різного часу в порівнянні з сусідніми теренами південної частини Буковини, Галичини чи Поділля. Це можна пояснювати кількома факторами. По-перше, у регіоні справді було зведено чимало решток укріплень, починаючи від енеоліту, завдяки сприятливим природним та культурно-історичним процесам. По-друге, важливе значення при такій деталізації давніх фортифікацій і курганів мала ключова роль саме північної частини Буковини для потенційної оборони чи наступу австрійських військ. В контексті цього окремі з давніх укріплень згадав сам Ф. фон Міг (Polek 1897). Йозефінські карти також мають велике історіографічне значення, оскільки вперше фіксують багато з відомих пам'яток, які помилково вважалися відкритими в середині XX – на початку XXI ст. Вагомим є пам'яткоохоронне та прикладне значення цих мап, на яких нанесено низку невідомих або ж втрачених на сьогодні об'єктів. Комплексне вивчення цих унікальних джерел у поєднанні з польовими дослідженнями має значні перспективи для історичних, археологічних, містобудівних, топонімічних і ландшафтознавчих студій.

Список використаних джерел:

1. Бевз М. Фортифікаційні об'єкти та розвиток вуличної мережі історичної частини міста Чернівців у XVIII–XX ст. / Микола Бевз, Олександр Кишлярук // Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications. – 2020. – Vol. 13. – P. 28-45.
2. Боднарюк Б. Етнодемографічні процеси на Буковині в кінці XIV–XVIII ст. / Богдан Боднарюк, Михайло Чучко // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – 2007. – Т. 1 (23). – С. 65-77.
3. Ільків М. Маловідомий комплекс знахідок бронзових виробів з околиць Глиниці на Буковині / Микола Ільків // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці-Вижниця: Черемош, 2012. – Т. (1) 33. – С. 19-34.
4. Ільків М. Старожитності Снятинщини на карті Ф. фон Міга (1779-1782) / Микола Ільків // Покуття – край звитяг і боротьби: Матер. наук.-теорет. конф. (м. Снятин, 17 вересня 2017 р.). – Снятин-Чернівці: ДрукАрт, 2017. – С. 8-16.
5. Ільків М. Археологічні старожитності Північної Буковини на австрійських картах останньої третини XVIII ст. / Микола Ільків // XIV Буковинська міжнар. історико-краєзнавча конф.: Тези доп. (м. Чернівці, 27-28 жовтня 2023 р.). – Чернівці: Технодрук, 2023. – С. 14-17.
6. Петраускас О. Попередній пошук потенційних об'єктів давнього скловиробництва на Хотинщині / Олег Петраускас, Роман Рейда, Микола Ільків // Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доп. VII міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 22 грудня 2023 р.). – Чернівці: Технодрук, 2023. – С. 117-120.
7. Петришин Г. П. «Карта Ф. фон Міга» (1779-1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини / Г. П. Петришин. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2006. – 292 с.
8. Iosep I. Plans des Bukowiner Districts in 72 Sectionen welche in denen Jahren 1773, 1774 und 1775 von einem Departement des Kaÿs: Königlicher General Staabs geometrisch aufgenommen worden = Planul Districtului Bucovina în 72 secţiuni, întocmit după ridicări geometrice în anii 1773, 1774, 1775 de Departamentul Cezaro-Crăiesc al Statului Major General / Ioan Iosep, Constantin Emil Ursu, Simona Palagheanu. – Suceava: Editura Karl A. Romstorfer, 2011. – 50 p.

9. Iosep I. Cele dintâi hărţi ale Bucovinei: o retrospectivă necesară = Die ersten Landkarten der Bukovina: ein notwendiger Rückblick / Ioan Iosep, Constantin Emil Ursu, Simona Palagheanu. – Suceava: Editura Karl A. Romstorfer, 2013. – 220 p.

10. Polek J. Topographische Beschreibung der Bukowina mit militärischen Anmerkungen von Major Friedrich von Mieg / J. Polek // Jahrbuch des Bukowiner Landes Museums. – Czernowitz, 1897. –Jg. V. – S. 3-38.

ЕВОЛЮЦІЯ РЕФОРМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА БУКОВИНИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Міну ПАВАЛАКІ
студент-докторант
Сучавський університет "Штефан чел Маре"
Сучава, Румунія
minu.pavalaki1@student.usv.ro
minupavalaki@gmail.com

Анотація. *Автор аналізує значення аграрних перетворень у державах Південно-Східної Європи, зокрема в Румунії, після Першої світової війни. Підкреслюється, що аграрна проблема стала центральним аспектом соціально-політичної програми, зумовленим як наслідками конфлікту, так і накопиченими структурними дисфункціями, виявленими, зокрема, селянським повстанням 1907 року. Зокрема у доповіді акцентується на необхідність прийняття нових реформ: а саме аграрної та виборчої реформ, проголошених королем Фердинандом I, і це було необхідним кроком для модернізації та визнання внеску селянства (солдатів) у I світовій війні. Для цього у 1917 році була змінена Конституція, що дозволило експропріацію приватної власності в інтересах суспільства. Аграрна проблема була особливо гострою в Буковині. Процес реформи, ініційований Янку Флондором і скоригований Іоном Ністором, завершився прийняттям Декрету-закону № 3871/1919, який передбачав негайну експропріацію, хоча й зі значними недоліками та різними межами власності порівняно зі Старим Королівством.*

Ключові слова: *Буковина, аграрна реформа, Декрет-закон № 3871/1919, Іон Ністор, соціально-економічними фактор.*

M. Pavalaki. The evolution of agricultural reform in Bukovyna during the interwar period.

Summary. *The author analyses the significance of agrarian reforms in the countries of South-Eastern Europe, particularly Romania, after the First World War. It is emphasised that the agrarian problem became a central aspect of the socio-political programme, caused both by the consequences of the conflict and by accumulated structural dysfunctions, revealed, in particular, by the peasant uprising of 1907. In particular, the report emphasizes the need for new reforms: namely, agrarian and electoral reforms proclaimed by King Ferdinand I, which were a necessary step towards modernization and recognition of the contribution of the peasantry (soldiers) in World War I. To this end, the Constitution was amended in 1917, allowing the expropriation of private property in the interests of society. The agrarian problem was particularly acute in Bukovina. The reform process, initiated by Iancu Flondor and adjusted by Ion Nistor, culminated in the adoption of Decree-Law No. 3871/1919, which provided for immediate expropriation, albeit with significant shortcomings and different property boundaries compared to the Old Kingdom.*

Keywords: *Bukovina, agrarian reform, Decree-Law No. 3871/1919, Ion Nistor, socio-economic factors.*